

به نام خداوند جان و خرد

قصّۀ منظوم
و
جایگاه آن در ادبیّات کودک

مؤلّف: ندا اسپید

انتشارات ترفند

سرشناسه: اسپید، ندا، ۱۳۵۴-

عنوان و پدیدآور: قصه‌ی منظوم و جایگاه آن در ادبیات کودک /
مولف ندا اسپید.

مشخصات نشر: تهران: ترفند، ۱۳۸۸

مشخصات ظاهری: ۲۰۹ ص. ۲۷۰۰۰ ریال

شابک: ۱-۸۱-۷۳۳۲-۹۶۴-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: ادبیات کودکان و نوجوانان

موضوع: منظومه‌های داستانی

رده بندی کنگره: ۱۳۸۷ الف ۵ / ۲ / ۱۰۰۹ PN

رده بندی دیویی: ۸۰۸/۰۶۸

شماره کتاب خانه ملی: ۱۶۱۹۶۱۸

انتشارات ترفند

تهران، صندوق پستی: ۱۱۹-۱۷۱۸۵، تلفن: ۸۸۳۱۲۳۹۴ و ۹۱۲۶۱۱۱۵۱۲-

www.tarfand.persianbook.net

قصه‌ی منظوم و جایگاه آن در ادبیات کودک

مولف: ندا اسپید

طراح جلد امیر یاشار عبدالله زاده

چاپخانه تکثیر • صحافی مهرگان

چاپ نخست ۱۳۸۸ • شمارگان ۱۵۰۰ نسخه

قیمت ۲۷۰۰ تومان • شماره نشر ۸۹

ISBN: 978-964-7332-81-1

شابک: ۱-۸۱-۷۳۳۲-۹۶۴-۹۷۸

© حق چاپ: ۱۳۸۸، انتشارات ترفند

فهرست

۸.....	اشاره
۹.....	مقدمه

فصل اول: ادبیات کودکان (کلیات و مفاهیم)

۱۲.....	۱-۱. ادبیات کودکان
۱۶.....	۲-۱. اهداف ادبیات کودکان
۱۹.....	۳-۱. سیر تحول در ادبیات کودکان
۱۹.....	۱-۳-۱. ادبیات کودکان در جهان
۲۳.....	۲-۳-۱. ادبیات کودکان در ایران

فصل دوم: انواع ادبیات کودکان

۳۱.....	۱-۲. انواع ادبیات کودکان
۳۳.....	۱-۱-۲. داستان
۳۳.....	۱-۱-۲-۱. داستان واقعی
۳۴.....	۱-۱-۲-۱-۱. داستان‌هایی درباره زندگی کودکان
۳۴.....	۱-۱-۲-۱-۲. داستان‌هایی درباره حیوانات
۳۵.....	۱-۱-۲-۳. داستان‌های ماجراجویی
۳۵.....	۱-۱-۲-۴. داستان‌های تاریخی
۳۶.....	۱-۱-۲-۵. داستان‌های فکاهی و طنزآمیز
۳۶.....	۱-۱-۲-۶. داستان‌های عاشقانه
۳۸.....	۱-۱-۲-۷. داستان‌های غیرواقعی (افسانه)
۳۹.....	۱-۱-۲-۱. افسانه عامیانه
۴۰.....	۱-۱-۲-۱-۱. افسانه‌های همراه با تکرار
۴۰.....	۱-۱-۲-۲. افسانه‌های حیوانات سخنگو
۴۱.....	۱-۱-۲-۳. افسانه‌های جادویی

۴۲	۲-۱-۱-۲-۴. فکاهی
۴۲	۲-۱-۲-۵. افسانه‌های حماسی قهرمانی
۴۳	۲-۱-۲-۶. افسانه‌های فلسفی و دینی
۴۴	۲-۱-۲-۷. افسانه‌های عاشقانه
۴۵	۲-۱-۲-۲. افسانه‌های جدید
۴۶	۲-۱-۲. نوشته‌های غیرداستانی
۴۷	۲-۱-۳. شعر
۵۴	۲-۱-۳-۱. ویژگی‌ها و محدودیت‌های شعر کودک
۵۷	۲-۱-۳-۲. انواع شعر کودک
۵۷	۲-۱-۳-۱. لالایی‌ها
۶۰	۲-۱-۳-۲. اشعار بی‌معنی و مهممل
۶۲	۲-۱-۳-۳. اشعاری در وصف طبیعت
۶۳	۲-۱-۳-۴. چیستان‌ها
۶۳	۲-۱-۳-۵. اشعار مربوط به زندگی روزانه کودکان
۶۴	۲-۱-۳-۶. شعر آموزشی علمی
۶۶	۲-۱-۳-۷. شعر آموزشی اخلاق و تربیتی
۶۷	۲-۱-۳-۸. سروده‌های ملی
۶۸	۲-۱-۳-۹. سروده‌های دینی و مذهبی
۶۸	۲-۱-۳-۱۰. سروده‌های داستانی

فصل سوم: منظومه‌ها

۷۱	۳-۱. تعریف منظومه
۷۳	۳-۲. سیر تحول و تطور منظومه‌ها
	ویژگی‌هایی ادبی منظومه‌ها
۷۹	۳-۳. موسیقی و انواع آن
۷۹	۳-۱. موسیقی بیرونی (وزن)

- ۲-۳-۳. موسیقی کناری (قافیه و ردیف)..... ۸۶
- ۳-۳-۳. موسیقی درونی..... ۸۹
- ۴-۳-۳. موسیقی معنوی..... ۹۰
- ۴-۳. صور خیال..... ۹۲
- ۱-۴-۳. تشبیه..... ۹۴
- ۲-۴-۳. استعاره..... ۹۹
- ۳-۴-۳. تشخیص در منظومه‌ها..... ۱۰۳
- ۵-۳. قالب‌های شعری..... ۱۰۷
- ۱-۵-۳. مثنوی..... ۱۰۷
- ۲-۵-۳. چهار پاره..... ۱۰۹
- ۳-۵-۳. قالب نیمایی..... ۱۱۲
- ۴-۵-۳. بحر طویل واره..... ۱۱۵
- ۶-۳. شخصیت و شخصیت‌پردازی..... ۱۱۹
- ۱-۶-۳. شخصیت جانوری..... ۱۲۲
- ۲-۶-۳. شخصیت گیاهی..... ۱۳۳
- ۳-۶-۳. شخصیت پدیده‌های غیرجاندار..... ۱۳۵
- ۴-۶-۳. شخصیت‌های ذهن ساخت..... ۱۳۶

ویژگی‌های زبانی منظومه‌ها

- ۷-۳. نقش زبان در ساختار شعر کودک..... ۱۴۰
- ۸-۳. ویژگی‌های زبانی منظومه‌ها..... ۱۴۲
- ۱-۸-۳. سادگی زبان..... ۱۴۲
- ۲-۸-۳. تنوع و تازگی واژه‌ها..... ۱۴۵
- ۳-۸-۳. تخفیف واژگان..... ۱۴۹
- ۴-۸-۳. بهره‌گیری از زبان عامیانه..... ۱۵۱
- ۵-۸-۳. ساختار نحوی جملات..... ۱۵۵
- ۶-۸-۳. نحوه‌ی آغاز و فرجام منظومه‌ها..... ۱۵۸

ویژگی‌های فکری منظومه‌ها

- ۹-۳. ویژگی‌های فکری..... ۱۶۸
- ۹-۳-۱. موضوعات مناسب برای منظومه‌ها..... ۱۶۸
- ۹-۳-۲. محتوا و درون مایه‌ی منظومه‌ها..... ۱۷۸
- ۹-۳-۱-۲. درونمایه اساطیری..... ۱۷۹
- ۹-۳-۲-۲. درونمایه دینی..... ۱۸۰
- ۹-۳-۲-۳. درونمایه اجتماعی..... ۱۸۲
- ۹-۳-۲-۴. درونمایه آموزشی..... ۱۸۶
- ۹-۳-۲-۵. درونمایه سرگرمی و بازی..... ۱۸۹
- ۹-۳-۲-۶. درونمایه عاشقانه..... ۱۹۱

ضمیمه..... ۱۹۶

فهرست منابع و مآخذ..... ۲۰۲

فهرست مقالات و روزنامه‌ها..... ۲۰۷

اشاره

ادبیات کودک اگرچه در شکل کنونی خود هنوز در ابتدای راه است و مسیری طولانی را تا رسیدن به مقصد باید طی کند، اما به دلیل توجه خاصی که همواره نسبت به آموزش کودکان وجود داشته است، در گذشته، نویسندگان در کنار خلق آثاری برای بزرگسالان، نیم نگاهی به دنیای کودکان داشته‌اند و این اهمیت و توجه تا به آن جا پیش رفت که به خلق آثاری خاص کودکان منتهی شد.

امروزه با توجه به اهمیت و ارزشی که به کودکان داده می‌شود، ادبیات کودکان، دیگر در حاشیه قرار ندارد، با این وجود در آغاز راه هستیم و قلمرو ادبیات کودک، پژوهش‌ها و تحقیقات بیشتری را می‌طلبد.

و من نیز به سهم خود در این پژوهش تلاش کردم منظومه‌های کودکانه را در سه فصل بررسی نمایم و با بهره‌گیری از نظرات صاحب‌نظران جایگاه واقعی منظومه‌های کودکانه را بنمایانم.

با توجه به این که جز یک سری مقالات انگشت شمار و پراکنده، در حوزه‌ی بررسی منظومه‌های کودکانه، تا کنون هیچ آثاری در این زمینه به چاپ نرسیده است، امید داریم این کتاب مقدمه و سرآغازی برای تحقیقات بیشتر و بهتر در حوزه‌ی شعر و منظومه‌های کودکانه باشد. در پایان لازم می‌دانم از راهنمایی‌های جناب آقای سنگری تشکر نمایم.

مقدمه

بیست و چند سال پیش، یادم می آید، منظومه‌ی «قالیچه‌ی سلیمون» را برای کودکان کلاس سوم دبستان «شهید سرافراز» می خواندم. در تمام طول خواندن آن که مثنوی صد بیتی است، مرتب به آنان نگاه می کردم که اگر از شنیدن خسته شده اند، تنفسی به آنان بدهم. اما با نهایت شگفتی دیدم همه‌ی ابیات آن را گوش کردند و دم بر نیاوردند! بعد از آن که بیت های پایانی آن: بیا تا با اون، خودمونو همخوکنیم؛ به هر طرف رو میکنه روکنیم؛ آی کوچولو! من اومدم می آیی، با هم باشیم رفیق روشنایی؟ را قرائت کردم، یکی از آنان گفت: اگر سوار دوچرخه باشیم، حتماً می آیم. من که از حرف او دچار شگفتی شده بودم؛ پرسیدم: کدام دوچرخه؟ من که دوچرخه‌ای ندارم! گفت: چرا، پس این شعرها که خواندی چه بود؟ آن وقت بود که متوجه شدم شاعران بزرگ ما، برای بیان طولانی ترین سخنان که همان داستان است، قالب مثنوی را برگزیده اند. در ضمن فهمیدم اگر در بیان مفاهیم گوناگون، برای بچه ها، از نظم، بهره بگیریم، بسیار دیرتر، از شنیدن خسته خواهند شد. آری این درست است که کودکان شعرهای طولانی را زیاد نمی پسندند اما اگر، آن شعر، در کار پروردن داستانی شیرین و جذاب باشد، کودک را افسون تواند کرد. به ویژه اگر سراینده، از روان طبع برخوردار داشته باشد. من به جز منظومه‌ی مذکور، دو منظوم دیگر با نام های «شیرین تر از پرواز» و «حمومک رنگ ها» برای بچه ها، منتشر کرده ام و آن ها را هم بارها برای کودکان خوانده ام و همیشه با استقبال آنان روبرو شده ام.

وقتی بچه ها با قصه در پوسته‌ی نظم اصوات رویاروی می شوند، در واقع روان شان، در راهی شیدار افتاده است؛ در چنین حال و هوایی، رفتن و

ادامه دادن راه، بسی آسانتر از ایستادن است. منظومه سرای چیره زبان در حقیقت با موسیقی موزونیت، مخاطبان خردسال خود را افسون می‌کند و این افسون شدگی، ادامه‌ی مسیر را برای آنان، آسان و دلگوار خواهد کرد. اطفال فرمالیست مادرزادند و موزونیت اصوات منظومه‌ای که در کار بیان داستانی با میزان کشندگی مطلوب است، می‌تواند هر دو ضمیر خودآگاه و ناخودآگاه‌شان را تحت تأثیر قرار دهد. کودکان پیش از به دنیا آمدن با موزونیت صوتی آشنایی پیدا می‌کنند. در روزگار جنینی، ضربان قلب مادر، دف نواز سماع خلوت کودک است و در ماه‌های پایانی لحظات بیداری جنین، باشفتن طنین این ضرب دوگانه، نظام می‌پذیرد. پیداست وقتی ماه‌های پیاپی، این ریتم پرتوان، تنها میهمان شنفتر اوست، چه تأثیر ماندگاری بر روان بر جای خواهد نهاد.

پژوهشی که در دست شما است کوششی است که پژوهشگر ارجمند، ندا اسپید، شورمندانه بر بنیاد هشتاد منظومه‌ی فارسی که سرایندگان‌شان آن‌ها را برای مخاطب خردسال، آفریده‌اند، به عمل آورده است. او این داستان‌های منظوم را از نظرگاه‌های شکل و محتوا، وارسی و به نتایجی در خورد تأمل دست یافته است.

ضمن دعوت شما خواننده‌ی عزیز به مطالعه‌ی حاصل کوشش وی، برای او، توفیق هر چه بیشتر، در جهت دنبال کردن تحقیقات خویش، آرزو می‌کنیم.

عشق است اگر حقیقتی هست، باقی به جز استه‌ماره‌ای نیست

قدمعلی سرامی

۱۳۸۷/۱۱/۱۲